

А.М., Юрьева Н.М. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики (на материале онтогенеза речи / А.М. Шахнарович, Н.М. Юрьева / Отв. ред. А.А.Леонтьев. – М.: Наука, 1990. – 168 с.; 5.Schodt F.L. Dreamland Japan / F.L. Schodt/. – Berkeley, California: Stone Bridge Press, 1998; 6. Тумаркин П.С. Жесты и мимика в общении японцев: Лингвострановедческий словарь-справочник / П.С. Тумаркин – М.: Русский язык, 2007. – 176 с.; 7. Фудзитаке А. Нихон-но масумедиа / А. Фудзитаке. – Токио: Ен-Ейч-Кей, 2001 (яп. м.).

І. Петриченко,
Київський національний
лінгвістичний університет

ФЕНОМЕН КАРТИНИ СВІТУ: СПРОБА ЗАГАЛЬНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ

Статтю присвячено загальній характеристиці феномену картини світу, формам та способам її існування, методам і площинам класифікації.

Ключові слова: картина світу, світосприйняття, гіпотеза Сепіра-Уорфа, В.Гумбольдт

Статья посвящена общей характеристике феномена картины мира, формам и способам ее существования, методам и плоскостям для классификации.

Ключевые слова: картина мира, мировосприятие, гипотеза Сепира-Уорфа, В.Гумбольдт

The article gives general characteristics of the phenomena of world reflections, describes the forms and ways of its existing, and the methods and dimensions of its classification.

Key words: world reflections, a world view, Sapir/Whorf's hypothesis, W. von Humboldt

У сучасній етнолінгвістиці набуває поширення практика пояснення міжмовних розбіжностей різницями у національній ментальності та, відповідно, визнання за кожною мовою наявності певної унікальної картини відображення світу. Ця ідея походить з робіт В.Гумбольдта та гіпотези Сепіра-Уорфа, продовжуючись дослідженнями А.Вежбицької [Wierzbicka 1991; 1992; 1997] та Московської семантичної школи [Апресян 2006; Апресян 2011]. Нейропсихологічні дослідження останніх років надають також нелінгвістичні підтвердження гіпотези Сепіра-Уорфа, доводячи, наприклад, що факт наявності в мові найменувань певного кольору полегшує носіям цієї мови сприйняття зазначених кольорових відтінків [Tan et al. 2008].

Отже феномен картини відображення світу починає становити інтерес не лише для мовознавства, але й являти собою центральне поняття концепції людини, яке ви-

ражає специфіку її буття. Як глибинний шар світосприйняття, картина світу не завжди може бути адекватно виявлена в актах саморефлексії самим її носієм та навіть може бути не відчутю як така, що існує. Проте кожна людина формує свій образ весвіту, і такі образи складаються у безліч різноманітних потенційних моделей оточуючого буття, маючи певний історично мінливий характер.

Картина сприйняття світу – це цілісний глобальний образ оточуючого простору і часу, що є результатом усїєї духовної активності особистості, а не лише певного виду діяльності. Картина світу як глобальний образ виникає у людини під час усїх її контактів зі світом. Відповідно й свідомість, що формує образ оточуючого буття, є не лише містилицем знань про об'єкт пізнання, але й певним емоційно забарвленим компонентом світосприйняття, адже в емоціях, як відомо, гносеологічна протилежність суб'єктивного та об'єктивного зникає і обидві складові процесу починають сприйматись як єдине ціле.

Процес світоосягнення у людини є континуальним, і будь-яка його дискретизація значною мірою умовна. Проте, як і інші види досвіду, картина світу має дві форми існування – *необ'єктивовану* (як елемент буття та життєдіяльності людини, що не має предметної оболонки) та *об'єктивовану* (у вигляді відбитків у мові, жестах, ритуалах, етикеті, моді, способах ведення господарства тощо). Сферою існування картини світу в її необ'єктивованому стані є в першу чергу уява суб'єкту, тоді як форми об'єктивованої картини світу багаточисельні та досить неоднорідні з точки зору усвідомлюваності суб'єктами – деякі з них можуть бути повністю усвідомлені колективом носіїв (як, наприклад, соціальні інститути), а інші – відноситись до сфери несвідомого (як, наприклад, семантика рідної мови).

Картина світу створюється в результаті двох різних процедур: (1) опредмечування, об'єктивування та осмислення образів світу, що лежать в основі життєдіяльності людини і, насамперед, її практичної діяльності; (2) творення та розробки нових образів світу, що відбувається в ході спеціальної рефлексії систематичного характеру. У першому випадку маємо справу з реконструкцією картини світу по її відбитках (*репродукцією*), у другому – з її *конструюванням*, тобто створенням певного продукту ціннісно-пізнавальної діяльності, що прирівнюється до об'єкту пізнання. Ці процедури є близькими за своєю внутрішньою структурою: в обох випадках має місце відтворення структури об'єкту (світу) в структурі предмета (картині світу) як певному концептуальному утворенні.

Функції картини світу впливають з природи світосприйняття, складову частину якої ця картина світу і становить, та використання світоосмислення в ході життєдіяльності людини. Світосприйняття має дві найважливіші функції – інтерпретативну (тобто, власне бачення світу) та релятивну (тобто, формування орієнтирів під час діяльності). Тому картина світу лежить в основі всїх актів світосприйняття, на неї людина спирається в своїй соціокультурній діяльності, осмислюючи локальні ситуації та події довкілля.

Картина світу, що являється базисним компонентом світосприйняття людини, сприяє тісному зв'язку та єдності знання й поведінки суб'єктів у суспільстві. Вона закріплює цю єдність тенденцією до уніфікації плюралістичних образів реальності

та моністичного бачення дійсності. Отже, картина світу формує тип відносин людини з природою, іншими людьми, відчуття самого себе як члена спільноти, задає норми поведінки та систему цінностей, а також визначає ставлення до життєвого простору.

У випадку Японії, географічне розташування на великих та малих островах логічно сприяло формуванню підвищеної чутливості до власної відстороненості від інших земель, підкріплюючись фактом єдиної за весь історичний період та врешті решт невдалої монгольської спроби насильницького захоплення країни з моря. Натомість, подібна відсутність необхідності консолідації загальних зусиль призводила до постійних внутрішніх конфліктів та ще більшої культурно-економічної локалізації. З іншого боку, клімат Японії досить м'який, проте країна постійно зтикається з тайфунами, землетрусами, цунами та іншими стихійними лихами, що привчило японців мінімізувати кількість предметів повсякденного ужитку та бути завжди готовими до швидкого відновлення будівель та господарства після катаклізмів. До того ж більша частина країни вкрита горами, що мало придатні для сільськогосподарського типу життя, тому значна зкупченість людей та тісне оточення природними об'єктами виробили гостру необхідність гармонізації з оточуючим світом природи та потребу у здоровому співіснуванні і підлаштуванні себе та оточуючих.

Картина світу також слугує певним інструментом для взаємопроникнення в духовний світ співрозмовника, без якого неможливе людське спілкування, адже комунікація відбувається лише в рамках єдиного змістового поля, тобто за умови наявності загальної для співрозмовників системи світобачення. З іншого боку, загальна картина світу виконує функцію посередника при контакті різних сфер людської діяльності та культури (філософія, наука, мистецтво, т. п.).

При порівнянні картин світу та їхньої оцінці можуть бути наявними дві **перспективи**: (1) зсередини життєдіяльності суспільства, в якому дане світобачення функціонує, і (2) в історичному плані, коли картини світу порівнюються як конкретно-історичні інваріанти людського світогляду. **Критеріями** оцінювання можуть виступати адекватність об'єктові (істинність), оптимальність вибору ракурсу відображення для людської життєдіяльності, гармонійна рівновага між компонентами картини світу тощо. Проте оцінюючи картини світу, важливо пам'ятати, що кожна з них – це не дзеркальний відбиток дійсності, а саме картина, тобто інтерпретація, акт світорозуміння, тому залежить вона від кута зору, крізь який відбувається світобачення (тобто, звуженість певного кута не може давати загальної панорами об'єкта). Отже при оцінці світобачень необхідно виходити з рухливої рівноваги обох критеріїв – адекватно-ціннісного відображення та регулятивної функції: найбільш оптимальною виявляється така картина світу, що якнайкраще забезпечує гармонію взаємовідносин людини зі світом, встановлює рівновагу всіх сфер життєдіяльності та дозволяє здійснювати розуміння між людьми.

Картини світу можна порівнювати також за ознакою їх рефлексивної проробленості та суб'єктивної достовірності для носіїв. Найбільш безсумнівними для своїх носіїв виявляються міфопоетичні світобачення, які мають нульову рефлексивність і не займаються з'ясуванням законності власних підстав. Подібні міфопоетичні картини світу були історично першою формою людської свідомості, в рамках якої сфор-

мувалась досконала картина світу, зафіксувавши модель світу, що склалась на основі досвіду архаїчного суспільства. Картини світу розрізняються і за ступенем змістовності, глибини проникнення у сутність світу, довершеністю деталей.

Проте ситуація визначення найкращої моделі світу нагадує оцінку природних людських мов з метою вибору найкращої. Перевага мови, вважав В.Гумбольт, не обов'язково знаходиться у прямій залежності від ступеня її обробленості: так звані грубі та необроблені мови можуть мати у своєму арсеналі видатні якості та перевершувати цим решту. Хоча наявність окремих переваг у побудові мови – певний емпіричний факт, адже мов з абсолютними перевагами не існує. Порівняння ведеться лише у площині певних досконалостей, які дають часткові переваги [Гумбольт 1984, 398].

Закінчуючи огляд феномену картини світу, слід зазначити ще дві загальні проблеми. Перша стосується визначення того, як людство виходить із ситуації “картина світу – картини світу” в актах своєї рефлексії і на практиці, оцінюються ця ситуація як нормальна чи аномальна, адже невинуватою абстракцією було б вважати, що у всіх людей існує єдина картина світу. У межах науки ситуація вибору загальноприйнятної теорії та зміни картин світу розглядається як закономірний шлях руху від відносної істини до абсолютної. Культура та релігія також не намагаються синтезувати глобальні світобачення, проте екуменічні рухи по об'єднанню конфесій (наприклад, частковий синтез буддизму з синтоїзмом у певний часовий проміжок в Японії, 「兩部神道」) демонструють і не виключеність подібних інтеграційних процесів. Проте синтезована картина всіх історично конкретних, плінних світобачень, отриманих у різних сферах духовного виробництва, не може вважатись ідеалом для людства, адже подібна синтезована картина виявилася б протирічною. Існування різноманітних варіантів світосприйняття – визначальна риса людини, що стоїть перед безкінечним світом, цілісний образ якого виробляється в процесі всебічного осягнення. Друга проблема стосується питання про те, яких картин світу бути не може: вочевидь, не існує картин світу повністю неантропоморфних, адже вони є картинами, побаченими очима людини; також картини світу не мають складатись з одних помилок, адже навколишній світ є багатограним і будь-яка його структурація містить грані істини.

Проте за межами даної роботи перебувають і деякі аспекти феномену картини світу, з'ясування яких становить перспективу наших подальших досліджень (наприклад, форми існування картин світу, мовна картина світу особистості та соціуму, методи реконструкції картини світу тощо)

1. Апресян В. Ю. Опыт кластерного анализа : Русские и английские эмоциональные концепты / В. Ю. Апресян // Вопросы языкознания. – 2011. – № 1-2. – С. 19-51, 63-88; 2. Апресян Ю. Д. Основания системной лексикографии // Языковая картина мира и системная лексикография : [отв. ред. Апресян Ю. Д.]. – М., 2006; 3. Гумбольт В. Избранные труды по языкознанию / Гумбольт В. фон ; [пер. с нем., ред. и предисл. Г. В. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 396 с.; 4. Tan L.H., Chan A.H.D., Kay P., Khong P.-L., Yip L.K.C., Luke K.-K. Language affects patterns of brain activation associated with perceptual decision // The proceedings of the National Academy of Sciences of the United

States of America. – 2008. – № 10. – V. 105; 5. Wierzbicka A. Cross-cultural pragmatics : The semantics of human interaction / Wierzbicka A. – Berlin ; New York : Mouton de Gruyter , 1991. – 502 p.; 6. Wierzbicka A. Semantics, culture and cognition : Universal human concepts in culture-specific configurations / Wierzbicka A. – New York : Oxford University Press , 1992. – 487 p.; 7. Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words : English, Russian, Polish, German, and Japanese / Wierzbicka A. – New York ; Oxford ; Tokyo : Oxford University Press , 1997. – 317 p.

В. Пирогов,
Київський національний
лінгвістичний університет

ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ І СЕМАНТИЧНИЙ КОНТЕКСТ РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВ (ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ПАРАДИГМА)

Створення багатомовного словника сполучуваності активного типу є важливим завданням сучасної навчальної лексикографії. Одним з головних чинників, що обумовлює нагальність цієї проблеми, є значний інтерес до такого роду лексикографічних видань з огляду на зростаючі міжнародні контакти і відповідно підвищення вимог до якісної підготовки фахівців, які б володіли японською мовою паралельно з англійською тощо. Ядро словника складають терміни і поняття, що є характерними для наукового стилю мови. В той же час словник включає і термінологію міждисциплінарних галузей. Головна мета словника-посібника – показати способи і навести приклади вживання конструкцій і форм, характерних для наукового стилю української, японської, англійської та російської мов.

Ключові слова: лексична сполучуваність, різносистемні мови, словник сполучуваності, загальнонаукова лексика, лексикографія, японська мова, українська мова, англійська мова, російська мова

Создание многоязычного словаря сочетаемости активного типа является важным заданием современной учебной лексикографии. Одним из главных факторов, обуславливающих актуальность этой проблемы, является значительный интерес к такого рода лексикографическим изданиям с учетом развивающихся международных связей и соответственно повышения требований качественной подготовки специалистов, которые бы владели японским языком параллельно с украинским, английским и др. Ядро словаря составляют термины и понятия, характерные для научного стиля языка. В то же время словарь включает и терминологию междисциплинарных областей. Главная цель словаря – показать способы и примеры использования конструкций и форм, типичных для украинского, японского, английского и русского языков.